

A költő pere

Az első világháború végén Tudor Arghezi, Mihai Eminescu után a legnagyobb román költőt, Ion Slavici-csal és három újságíróval együtt (Dem Teodorescu, Grossman-Tăutu, Carnabat) letartóztatják, katonai bíróság elé állítják, és elítélik. Azzal vádolják őket, hogy munkatársai voltak a főváros német megszállása idején megjelenő *Gazeta Bucureștilor* című újságnak. Eltűzött tények és tendenciózus félremagyarázások alapján Tudor Arghezi és a többi vádlott közel két esztendőt tölt a börtönben.

A letartóztatás, majd a törvényszéki eljárás — az elkövetett bírósági visszavételek súlyos ítélet mögé rejtett igazi okai — a közvélemény felháborodását váltotta ki, és ez hangot kapott a korabeli sajtóban. Az igazság és a törvényesség nevében N. D. Cocea állt Tudor Arghezi mellé, vállalva a védőügyvéd szerepét is. Határozottan, az őt jellemző keménységgel és bátorsággal nem csupán a költő ártatlanságát bizonyította be a Bukarestben székelő II. hadsereg bírái előtt, de ugyanakkor leleplezte a vezető oligarchia mesterkedéseit, az uralmon lévő osztályok arra irányuló politikai manővereit, hogy eltereljék a figyelmet az igazi háborús bűnösökről. A tárgyaláson elmondott védőbeszédében (közölte a *Dacia* című újság 1919. március 8-i száma) N. D. Cocea így jellemezte Tudor Arghezit: „Arghezi nem lehet áruló. Eminescu után ő a legnagyobb költő, és egy ilyen ember lehet lázadó, de áruló nem. Ennek a pernek az a célja, hogy a vezető politikuskok bűnbakokat találjanak mindazért, ami Mărășești-ig történt.”

A valóságot meghamisítva, az ország törvényeit figyelmen kívül hagyva, Tudor Arghezi és a többi vádlottat elítélik, s a vácărești-i börtönbe zárják. Constantin Graur, korának egyik neves újságírója az általános közvéleményt fejezte ki, amikor így írt: nem hisszük, hogy találunk ebben az országban egyetlen demokráciát, egyetlen jóérzésű embert, aki ne volna a vádlottak pártján.

Az *Opinia* című, Iași-ban megjelenő újság február 16-i száma az újságírók szakszervezetének tiltakozását közli: megállapítást nyert, hogy az alkotmány előírásaival ellentétben Tudor Arghezit és Ion Slavici-ot, néhány újságírotársukkal együtt, már több mint három hónappal ezelőtt letartóztatták. Az újságírók egész testülete határozottan kéri ennek a rendkívüli helyzetnek a megszüntetését és a törvényesség visszaállítását.

A közvélemény felháborodását fejezte ki a következetesen demokratikus érzelmű C. G. Costa-Foru, a román közélet jeles képviselője is, aki a hadbíróság, majd a semmitőszék előtt is védte a neves költőt és társait. Népszerű ügyvédekkel együtt Istrati Micescu szintén a vádlottak mellé állt, kérte az igazságtalan ítélet megsemmisítését azon logikus érv alapján, mely szerint „a vád tárgyát képező törvénysértéseket megszállt területen követték el, ahol a szükségállapot előírásai nem alkalmazhatók”.

1919. június 26-án az igazságügyi minisztérium elküldte a hadbíróság ügyészenek azt a folyamodványt, amelyben a vádlottak kérték, hogy a következő fellebbezési tárgyalásig engedjék szabadon őket. A főügyész a minisztériumnak küldött válaszában elismeri: a szabadlábra helyezési kérés ama tényre alapoz, hogy a cselekmény, amelyet a beadvány elítélt és fogva tartott szerzői elkövettek, csupán sajtóvétségnek, a közvélemény elleni törvénysértésnek minősül, és ilyen esetekben az alkotmány 24. szakasza nem engedi meg a vizsgálati fogságot. Mindezek ellenére a kérvényezők letartóztatásban maradtak, s mint foglyok jelentek meg az 1919. július 7-re kitűzött fellebbezési tárgyaláson. A semmitőszék a törvényes előírásokkal ellentétben elutasította a fellebbezést azon az alapon, hogy az elítéltek együtt-

működtek a *Gazeta Bucureștilor* című lappal. E vád alapján Argehezt és két újságíró-t étevi fogságra, Slavici-ot és néhány társát tizévi kényszermunkára ítélték.

A felháborodás országos méretűvé vált. Értelmiségiek, írók, művészek és nem utolsósorban az újságírók emelték fel szavukat a per megszüntetéséért, az elítéltek felmentéséért. A hazai értelmiségiek százal fordultak Ferdinánd királyhoz, és kérték Tudor Argeheinek közkegyelemben való részesítését. Beadványuk zárórésében azt a meggyőződésüket fejezték ki, hogy az ésszerűség győzni fog, és „egy új Eminescut nem hagynak börtönben elpusztulni”.

Tudor Argehei és társai ügyében Nicolae Iorga személyesen fordul a királyhoz, Gala Galaction pedig I. G. Duca (miniszter és befolyásos politikus) támogatását próbálja megnyerni. A demokratikus sajtó joggal kérdezte: miért ítélték el Argehezt? Vajon miben hibás? És ha nem követett el bűntettet, miért tartják börtönben? A munkássajtó hasonló állásponton volt. A *Muncitorul* című lap 1919. július 15-i száma felhívással fordult az írókhoz és más értelmiségiekhez, amelyben kérte, hogy Tudor Argehei minden barátja és csodálója küldje el tiltakozását a szerkesztőség címére. Ez az újság csaknem egy teljes oldalt szentelt Argeheinek, az embernek, a költőnek és az újságírónak az alapos bemutatására: Argehei elítélése — írja — egy borzalmas cirkusz. Az olyan embert, mint ő, másképp nem lehet megsemmisíteni. Az igazságtalan és brutális börtönviszonyok meg fogják ölni.

Az újság nem feledkezik meg Argehei „bűnösségéről” sem. A költő Bukarestben tartózkodott a német megszállás idején, igen szűkre szabott létfeltételek között élt. A nyomor kérelhetetlen nyomása miatt munkatársa lett az ellenségtől megszállt főváros egyetlen román nyelven megjelenő újságjának. Tevékenysége nagyon korlátozott volt. Néhány politikai cikk megírásán kívül nem csinált mást, csak javítgatta társai írásait. Ezért a „büntettért” ül a börtönben már egy fél esztendeje Tudor Argehei, ezért mértek rá étevi fogházat — írta a lap.

A szocialista párt és a romániai szakszervezetek központi lapja, a *Socialismul* is hasonló álláspontra helyezkedett Tudor Argehei, Ion Slavici és a többi bebörtönzött újságíró ügyében. A nyilvánosság elé tárták a vácărești-i börtönben uralkodó embertelen viszonyokat, ahol a munkásmozgalom vezetőit is fogva tartják. A lap október 2-án vezércikkben tiltakozik Tudor Argehei, Ion Slavici, az ídős író és akadémikus s a többi újságíró fogvatartása ellen. Leleplezi a polgári igazságszolgáltatás hamis ítéletét, amely magán viseli a „gyűlölet és részrehajlás” jegyeit. Majd így folytatja: a fellebbezés visszaautasításának vagy elfogadásának, amely szabadságot vagy további rabságot jelenthet, már alig van jelentősége. Perükben valóban akkor fognak dönteni, amikor az elmék kitisztulnak, az indulatok lecsendesednek. Akkor majd bebizonyosodik, hogy egy meggyőződés áldozatai voltak-e, vagy fizetett eszközei mások meggyőződésének. Húsz nappal később a *Socialismul* terjedelmes cikkben ismét visszatér az ügyre. Általános és azonnali közkegyelmet kért most már a munkásmozgalom ártatlanul bebörtönzött, kényszermunkára ítélt vezetői számára is. A Moldvából való visszatérés után — írja a lap — nem a valódi bűnösöket tartóztatták le, hanem az írás proletárjait fogták perbe. A *Chemarea* című újságban N. D. Cocea így ír: mindenki elmondta a magát a hadbírság előtt történteokról, és meglepődéssel tapasztalhatjuk, hogy a közvélemény ítélete lényegesen különbözik az ostromállapot törvényezékének előre elkészített és összefüggéstelen ítéletétől.

A Iași-i sajtó a román haladó szellemű és demokratikus publicisztika hagyományainak vonalán Tudor Argehei és elítélt társai mellé állt. Az általános felháborodásnak ad hangot az *Opinia* is: „Argehei jelentkezése a román publicisztikában igazi esemény volt. Ez az Argehei híres vitázó és csodálatos költő. Mint polemizálónak nincs társa. És ez az Argehei ma börtönben ül. Vajon ma hogyan gondolnánk vissza azokra a bírákra, akik Eminescuval szemben követtek volna el mindazt, ami ma Argeheival történik?” És tudni kell azt is, hogy Tudor Argehei 1919 márciusában a Iași-ban megjelenő *Scinteia* munkatársa volt. Ez a folyóirat az első világháborút követő esztendőben jelentős szerepet játszott a romániai szocialista és munkássajtóban. Fiatal, a szocialista mozgalommal szoros kapcsolatban álló, hazafias érzelmű értelmiségiek irodalmi, művészeti, társadalmi folyóirata volt. Hangjuk súlyosan esett a latba.

1919 végén a Tudor Argehei és bebörtönzött társai kiszabadításáért vívott társadalmi harc győzelmével fejeződött be. December 21-én királyi dekrétum alapján kegyelmet kapnak. Így fejeződött be a román kultúra egyik legmarkánsabb egyénisége életének ez a drámai epizódja. Mindezzel az irodalomtörténet keveset foglalkozott. Tudor Argehei születésének 100. évfordulóján az események felidézésével tisztelgünk a nagy költő emléke előtt.

Kassay Miklós fordítása

Leon Eșanu

Rika

Az ötvenes évek végén az *Utunk* szerkesztősége írást kért a lap számára Tudor Arghezitől. A Mester készséggel teljesítette a kérést, és az alábbi rövid írásával, tablettájával tisztelte meg hetilapunkat. A tartalmánál fogva számunkra rendkívül jelentős kis írásművet én ültettem át magyarrá, és a szerkesztőség megkülönböztetett helyen, a lap első oldalán jelentette meg az 1959. december 31-i (52.) számban.

Az idei Arghezi-centenárium alkalmával magyar méltatói közül többen is utaltak arra, hogy a nagy költő tudott valamelyest magyarul, elismerő véleménye volt nyelvünk jellegéről, férfiasnak, erőteljesnek tartotta azt. Ám ezek az utalások csak futó emlékekre támaszkodtak. Hogy valóban így volt, azt ez az Arghezi-írás igazolja, amely ma már csak nagyon nehezen hozzáférhető, s amelyet éppen ezért itt teljes terjedelmében ismét az olvasók rendelkezésére bocsátunk. Kérdéses, hogy megírásának körülményei folytán románul egyáltalán megjelent-e, s így az Arghezi-bibliográfiában föllelhető-e. Újból való közreadása tehát a román irodalomtörténet számára is hasznos járhat.

A költő sajátos modorában megírt, kedves-derűs kis visszaemlékezés megkapó fényt vet Arghezi gyermekkorára, és sokak előtt nem ismert, új vonással gazdagítja a nagy alkotó emberi arcképét.

Kiss Jenő

Mikor felkértek, hogy kézirattal kezemben keressem fel az Önök szerkesztőségét, megkérdeztem, milyen anyag illene bele leginkább a lap összképébe. Azt válaszolták: bármilyen, akár egy emlék is...

A válasz annál is inkább kedvemre való volt, mert kezdtek bennem felsorakozni, már ott a telefon előtt, évszázados fái egy hosszú erdélyi útnak, amelyet vagy hetven évvel ezelőtt mint kisgyermek tettem meg a szüleimmel.

Bukaresttől vonaton vittek, nagy halom szülői poggyász közt, a középkort idéző Brassóig, onnan pedig — meleg tej illatát párálló bivalyokkal — a Rika erdőn át; egész éjszakai szekerezés után egy faluba értünk, ahol forró és jéghideg borvízfürdő volt. A falu nevét elfelejtettem.

De máig emlékezetemben maradt néhány más helységnév: „Oklánd“, „Lövéte“, „Szentkeresztbánya“, „Homoród“, „Csíkszereda“, és egy öreg mágán, Ugron Gábor, akinek parkkal övezett kastélya valósággal elvarázsolta, s örökre megragadt a szememben, mint Zola *Paradouja* a *La faute de l'abbé Mouret* című regényben, az első francia könyvben, amit olvastam vagy inkább kitaláltam. Ha az iskolában — mint rendszeren — rossz jegyet kaptam, elég volt a nagy úr kertjére gondolnom, hogy újra visszanyerjem egyensúlyomat.

Az utat ott a szekér szénájában a fül sohasem felejtheti el, a lovak ütemes rágását, amint orrukkal az abrakostarisznyában a zabot ropogtatták... Mentünk a végtelennek tetsző éjszakában, s néha-néha egy-egy megállásra szólító kiáltás után hol egy csendőr, hol egy „finác“ emelte magasra kezilámpását, hogy az erdő vaksötétjében szemügyre vegye köberes szekerünk belsejét.

Ott a szénában néhány kifejezést is megtanultam: „szabad“, „bizonisten“, „nem tudom“, „passzus“, „kérem szépen“, „gyermek“, „leány“, „köszönöm“... Aztán újabb falvak következtek, „Oláhfalú“ és a Hargita havasa, fehér páráival...

A Rikát, mivel sok volt az útonálló benne, egész hosszában csendőrök őrizték, csillámló kakastollakkal kalapjuk mellett, mert inkább kalap volt az, mint katonasipka.

Oláhfaluban, ebben a nagy kiterjedésű községben, ha megkérdeztünk valaki odaválót, hogy milyen nemzetiségű, azt felelte: „oláh vagyok“, bár egy kukkot sem tudott oláhuul...

Szerettem az ottani kenyeret, mely nagy volt, mint egy talyigakerék, és a gazdák saját kemencéjükben sütötték. Kezükbe véve a kenyeret, álluk alá illesztették, mint a hegedűt, késsel keresztet rajzoltak reá, s szeltek belőle egy karéjjal, melyet át- meg átjárt a szentséges föld finom nedveinek illata. A karéj kenye-

ret földre ejteni vétekszámba ment. Felvették, megcsókolták, s így megáldva nyújtották oda, hogy egy darabocska izletes „túróval“ megkóstoljad.

Valami azonban mégis megzavarta lelkemet a faluban, míg a gyermekekkel játszadoztam. Mivel térden felül érő nadrágot viseltem, amilyent Bukarestben hordtak, szemükben gúny tárgyává váltam; azt állították, azért takarom el csak félig a lábamat, mert amilyen éhenkórász vagyok, nem volt mivel egész nadrágot vennem. Miközben labdázunk, valóságos pörös eljárást folytattunk le, ők magyarul, én meg románul érvelve pró és kontra. Sehoggy sem tudunk megegyezésre jutni, s így maradt a végleges ítélet, hogy: nem volt pénzem nadrágra... De többszínű gumilabdám révén, amelyet ide is magammal hoztam, mégis fölébük kerekedtem. Addig nem engedtem, hogy ők is játsszanak velem, míg meg nem békültünk, oda-módosítva az ítéletet, hogy lett volna ugyan pénzem, de amolyan felvágós vagyok, azért hordok rövidnadrágot...

Nem kevésbé igaz, hogy a kéthónapi vakáció alatt komoly nyelvi befolyás volt észlelhető nálam. Visszatérve az iskolába, természetesen keserűséggel a lelkemben, el-elszabadult a nyelvem, s a számtanórán feltett kérdésekre nemegyszer volt a felelet „igen“ vagy „elfelejtettem“... Egy „teremtetté“-ért, mely egy összeadási példa közben szaladt ki a táblánál a számon, a tanár meghúzta a fületem. Ma sem tudom, mennyi sértést tartalmazhat ez a számomra homályos indulatszó. A tanár azt hitte, hogy gúnyt űzök belőle, hogy egy új csúfnevet ragasztok reá. Ő is lelki zavarban szenvedett, vagy valami ahhoz hasonlóban, amit feltételes reflexnek hívnak... Pocakja volt (szeretném tudni, hogyan hívják magyarul), hatalmas pocakja, a tokájától le a combjáig terjedt, s úgy volt megalkotva, hogy sehoggysem tudott alája látni. Amikor vallásból feleltetett, a könyvet kinyitva a pocakja alá állítottuk, s olvastuk a leckét, mint a vízfolyás, a lehető legjobb jegyeket érdelmelve ki.

Igaz, szegény hajdani tanárunknak, papi ember lévén, megvolt a joga hozzá, a természettől éppúgy, mint az államtól, hogy kövér legyen, mint egy szemüveges bálna.

Bartha Árpád fotója